

---

**RUSSIAN ORIENTALISM AND THE RISE OF KURDISH STUDIES: THE DIPLOMAT AS A SCHOLAR - AUGUST JABA (1801–1894)**

---

**Milena Angelova**

South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad; e-mail: mangelova74@yahoo.com

**Abstract:** This article presents an example of the Russian intellectual tradition of Kurdish studies. The Russian experience raises complex general questions concerning orientalism, conceptual hegemony, and the politics of colonial knowledge. The Russian Oriental tradition was deeply linked to politics – probably even more than other European ‘Orientalisms’. Many tsarist officers and administrators became authorities in the field of Oriental studies while Orientalists found employment in the administrations of Central Asia and the Caucasus and in the Russian foreign ministry. Iranian and Persian studies developed within the wider field of Oriental studies in Russia, a number of products of this nineteenth century imperial–scholarly nexus began to play important roles. A great deal of Russian research openly focused on the importance of Kurds and Kurdistan in possible military strategies, and was commissioned by the Army or Asiatic Department. During the nineteenth century, several Russian officers and diplomats gathered information of commercial and military interest on Kurdistan. Russian travelers had written on the area since the 15th century. Several Kurdish tribes had been active participants in the ten Russo-Ottoman wars and in the two Russo-Iranian wars, and the Treaty of Gulistan in 1813 had conceded some Kurdish territory to Russia, in addition to the existing well-established Kurdish Diaspora. Hardly any other field of Orientalistic knowledge has ever been so politicised as the study of the history and culture of the Kurds. In Russia, Kurdish Studies developed and became a separate branch of Oriental Studies in the mid-19th century, and Alexandre Jaba played a prominent role in this development. August Jaba (1801-1894), also known as Alexandre Jaba in Russian, was an orientalist - one of the “founding fathers” of the Kurdish Studies, Russian diplomat, one of the first researchers studying Kurdish language and literary tradition. Like many others Russian Orientalists, August Jaba, had no orientalist formation and was not an academic. He was born in 1801 in Kroslow into an aristocratic Polish family. After studying at the University of Vilna (Vilnius) he continued his study at the Institute of Oriental Languages in St. Petersburg. He started working in the Consulates of Russia in different places in 1828 and continued it till his retirement. He first worked as a translator because in addition to Polish he could also speak Russian, Turkish, English, French, Persian, and Arabic. In 1848 he became a Russian Consul in Erzurum. The time when Jaba was a Consul in Erzurum was also the time of developing Kurdish Studies in Russia. In Russia, Kurdish Studies developed and became a separate branch of Oriental Studies in the mid-19th century, and Alexandre Jaba played a very important role in this development. The collection of A. Jaba are very valuable for Kurdish language, literary, history, and ethnography as well. As far as Jaba is concerned, his efforts to learn Kurdish to understand Kurdish culture, including his experience and the collection of manuscripts and oral histories, confirm his ethnographic status, albeit with the main profession of "diplomat" in the context of ideological frameworks and state interests.

**Keywords:** Kurdish studies, Oriental studies, Russia, History of science, 19th century, August Jaba

**РУСКИЯТ ОРИЕНТАЛИЗЪМ И ЗАРАЖДАНЕТО НА КЮРДОЛОГИЯТА:  
ДИПЛОМАТЪТ КАТО УЧЕН - АВГУСТ ЖАБА (1801–1894)<sup>86</sup>****Милена Ангелова**

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград; e-mail: mangelova74@yahoo.com

**Резюме:** Статията разглежда руската интелектуална традиция на кюрдските изследвания и зараждането на руската кюрдология. Руският опит в тази посока засяга общи въпроси относно ориентализма и политиката на колониалното знание. Традициите на руската ориенталистика са тясно свързани с политиката - вероятно дори повече от другите европейски примери за "ориентализъм". Много царски офицери и администратори

---

<sup>86</sup> Изследването е извършено в рамките на проект „Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, late 18<sup>th</sup> – 21<sup>st</sup> Centuries – KEAC-BSR”. Проектът е подкрепен от European Union's Horizon 2020 research and innovation programme с договор No 734645.

се превръщат в значими фигури в областта на ориенталските изследвания или учени-ориенталисти намират поприще в администрацията на руското външно министерство. Голяма част от руските научни изследвания в тази област се фокусират върху значението на кюрдите и на Кюрдистан в евентуални военни стратегии и често се оказват сред приоритетите на руската външна политика. През XIX в. век няколко руски офицери и дипломати събират в кюрдските региони информация от търговски и военен интерес. Някои от кюрдските групи са въввлечени като активни участници в десетте руско-османските войни и в двете руско-ирански войни. Договорът от Гюлистан през 1813 г. присъединява територии с кюрдско население към Русия, в допълнение към съществуващата вече в границите ѝ кюрдска диаспора. Едва ли друго поле на ориенталисткото познание някога е било толкова политизирано като изследователски стратегии, колкото се оказват историята и културата на кюрдите. Август Жаба (1801-1894 г.), известен също като Александър Жаба на руски език, е ориенталист - един от "основателите" на кюрдските изследвания - изучавайки кюрдските наречия и литературна традиция. Основната му професия е руски дипломат в Яфа, Солун, Смирна и Ерзурум. Подобно на много други руски ориенталисти, Август Жаба не е представител на академичната ориенталистика. Той е роден през 1801 г. в Краслава (дн. Латвия) в семейството на полски аристократи. След като учи във Вилнюския университет, той продължава обучението си в Института за източни езици в Санкт Петербург. През 1828 г. започва работа в руските консулства – в началото като преводач (освен полски той говори и руски, турски, английски, френски, персийски и арабски), а след това като консул. От 1848 г. Жаба е руски консул в Ерзурум. Той работи там до излизането си в пенсия през 1861 г. Времето, когато Жаба е консул в Ерзурум, съвпада с началото на разработването на руската кюрдология, а „консулт-кюрдолог“ играе много важна роля в тези процеси. Колекцията, която Александър Жаба успява да събере и материалите, които превежда, лягат в основата на изучаването, а донякъде и на конструирането на кюрдския език, литература, история и етнография. Що се отнася до Жаба, усилията му да научи кюрдски език (северното наречие „куманджи“), да разбере кюрдската култура - включително неговия опит в събирането на ръкописи и устни истории, затвърждават изследователския му статус, макар и основната му професия на "дипломат" да го поставя в идеологическите рамки на държавническите интереси.

**Ключови думи:** Кюрдология, Ориенталистика, Русия, История на науката, XIX век, Август Жаба

## 1. ВЪВЕДЕНИЕ. НАСЛЕДСТВОТО НА ЕВРОПЕЙСКАТА И РУСКАТА ОРИЕНТАЛИСТИКА

Терминът „кюрд“ като етноним традиционно се прилага към население, обитаващо основно граничните райони на редица близоизточни държави. Приблизителният брой на тази голяма и в много аспекти - нехомогенна група, съставлява около 20-23 милиона души. Основните зони на кюрдското местообитание са източните части на Турция (7-8 милиона), Северен Ирак (4-5 милиона), западните части на Иран (5-6 милиона) и северните и североизточните части на Сирия (3-4 милиона). Има и кюрдски групи в Съветски съюз (около 60 000), в североизточните райони на Иран и др. Понастоящем в Армения и Грузия живеят съответно по около 50 000 и 20 000 души - йезиди, които, всъщност са отделна етнорелигиозна група със собствена идентичност и културни характеристики (Asatrian 2009: 58-59). Макар да говорят на северния кюрдски диалект, йезидите от векове са причислявани към кюрдската общност (Angelova 2015: 118-120). Кюрдите далеч не са хомогенен обект на изследване - било то религиозно, културно или езиково. Езикът, говорен от кюрдите, принадлежи към северозападната група ирански диалекти. Двете почти по равно разделени групи кюрди - северна и южна, говорят различни, взаимно неразбираеми наречия.

„Кюрдските изследвания“ или „кюрдологията“ като научно направление се появява през XIX век и представлява интересен пример за динамичното неравновесие между научно позициониране и идеологически изисквания, и в крайна сметка – на научно и политическо конструиране. Този нестабилен баланс, както посочва Гарник Асатрян, създава „химеричната идея за въображаемостта единство в националната доктрина за кюрдската идентичност“ (Asatrian 2009: 66). Едва ли някое друго поле на ориенталистиката някога е било толкова политизирано, колкото интелектуална традиция на кюрдските изследвания. Руската ориенталистка традиция е дълбоко свързана с политиката - вероятно дори повече от другите европейски "ориентализми" (Scalbert-Yücel & Le Ray 2006). Ролята на Русия във връзка с ориентализма е дискутирана интензивно. Натаниел Найт, например, твърди, че Русия чрез нейната роля като обект, както и на субект на ориенталисткия дискурс, не може да се положи в схемата на „ориентализма“ на Едуард Саид (Саид 1999). Според него зададената от Саид дихотомия е неподходяща за руския случай, тъй като ключовите фигури на имперския руски ориентализъм сами по себе си не са европейски, а ориенталски (Knight 2000: 95-96). Други автори не са съгласни с тази позиция. Така например, Керстин Йобст застъпва тезата, че много „имперски“ руски ориенталисти, се вписват добре в парадигмата на Саид (Jobst 2000). Позицията на по-късната съветска ориенталистика и иранистика е доста по-сложна. От една страна

съветската наука показва опит за кардинално скъсване с имперското наследство, но от друга – тя продължава да осигурява идеологическите механизми за утвърждаване на „имперското“, макар и да използва различен речник (Volkov 2015).

„Ориентализмът“ се възприема като определена тенденция в проявленията на една или друга културна традиция (литература, живопис, исторически и етнографски понятия и пр.), на базата на редица екзотизирани, по отношение на самата традиция, особености. В Западна Европа научната ориенталистика възниква през XVIII век в страните с колонии и отразява съществуващата политическа и социално-икономическа реалност. Пред подобни проблеми през почти по същото време се изправя и Русия (по отношение на Кавказ, особено след кампанията на Петър I до Каспийско през 1722 г.). Към края на XVIII век „Изтокът“ заема едно от централните места в външната политика на Русия. На 26 февруари 1797 г. в структурата на Министерството на външните работи е открит специален Азиатски департамент. Руската империя е стратегически заинтересована от Кюрдистан - заради кавказките си амбиции и желанието си за достъп до Персийския залив, както и заради важноста му като икономическия пункт. Още през първата половина на XIX век райони с кюрдско население влизат в територията на Руската империя, а останалите са разделени между съседни страни – Персия и Османската империя. Няколко кюрдски племена са активни участници в десетте руско-османски войни и в двете руско-ирански войни (1804–1813, 1826–1828), а Договоротът от Гулистан през 1813 г. предоставя кюрдски територии на Русия, в допълнение към съществуващата в периферията на империята утвърдена кюрдска диаспора (O’Shea 2004: 99).

Голяма част от руските изследвания открито се фокусират върху важноста на кюрдите и Кюрдистан в евентуални военни стратегии и донякъде са поръчкови за външнополитическите интереси (Ahmad 1994). През деветнадесети век няколко руски офицери и дипломати провеждат изследвания, финансирани не толкова заради научната значимост, колкото от военно-стратегически интереси. Около средата на 50-те години на XIX век, в Русия се формира център за ориенталски изследвания. До средата на века ориенталските изследвания в тази страна се фокусират предимно в Казанския университет, макар че катедри по персийски и арабски езици вече има в Санкт Петербург (от 1818 г.), и в университета в Харков (Alsancaklı 2016: 78). Въпреки това "първостепенното положение на Казан приключва в края на 1854 г., когато Николай I (1825-55) нарежда прехвърлянето на повечето от съответните му факултети, студенти и библиотека в Университета в Санкт Петербург, чийто нов Факултет по източни езици централизира изцяло преподаването им в империята - официално открит на 27 август 1855 г. с пет отдела и 14 преподаватели (Schimmelpenninck van der Oye 2011: 33). Трябва да се отбележи, че в Русия остава недооценена ролята на Лазаревския институт за източни езици (от 1921 г. - Московския институт по востоковедение), който прекратява съществуването си през 1954 г.

Във връзка с това развитие две международни събития също допринасят за укрепването на позицията на Русия като зараждащ се център на ориенталски изследвания в Европа. Първото от тези събития е университетската криза, която настъпва в Германия от средата на 50-те години на XIX век, което задържа с около две десетилетия развитието на ориенталските изследвания там. Второто от тези явления е продължаващото отслабване на османската власт през втората половина на XIX век - дори след скъпата победа, постигната срещу руснаците в Кримската война (1853-1856). Интересите на Русия към Османската империя след войната стават движещата сила, която стои зад внезапното желание да се изследват и кюрдите. Тази ситуация най-добре е описана в прегледа на „Изследвания“ на Петер Лерх в списанието със симптоматично име „*Journal des savants*“ от май 1858 г., където се отбелязва, че "предвид позицията си, Русия е длъжна да даде нов тласък на няколко раздела от Ориенталски изследвания“. Когато Лерх пише това, този нов импулс е даден няколко години преди това - веднага след края на войната през 1856 г. и вече започва да дава плодове. Човекът зад академичното измерение на този проект е немският ориенталист Йоханес Албрехт Бернхард Дорн. Завършва в Лайпциг през 1825 г. и преподава в Русия от 1829 г. нататък (първо в Харков, после в Санкт Петербург), Бернхард или както е познат в Русия – като Борис Андреевич Дорн (1805-81) от 1842 г. е директор на Азиатския музей и ръководител на секцията по “востоковедение“ в Императорската публична библиотека. Именно той задава идеологическата поръчка за академичното изследване върху кюрдите на Петер Лерх – известен като специалист по източни езици. Лерх е първият в Русия, който започва да записва кюрдски фолклорен материал. Той не пътува в районите с кюрдско население, а записва през 1856 г. кюрдски военнопленници от затвора в Рославъл. Вторият том на неговите трудове - "Проучване на иранските кюрди и техните предци - северните халдеи" („Исследование об иранских курдах и их предках северных халдеях“) е публикуван през 1857 г. в Санкт Петербург. Работите на Лерх в тази област са насърчавани от Руската академия на науките. Той записва материали главно на наречieto „курманджи“ и частично – на „заза“ от кюрди, произхождащи от Мардин, Дерсим, Муш, Диарбекир, Урфа, Харпут, Ерзурум

и пр. Кюрдските текстове, той транскрибира на „азбуката на Лепсиус“<sup>87</sup>, със съпровождащ превод на руски. Малко след П. Лерх, през 1860 г. в Петербург, консултът Август Жаба издава втория сборник с кюрдски текстове – в арабска транскрипция и превод на френски език (Jaba 1860).

## 2. АВГУСТ ЖАБА – ДИПЛОМАТЪТ-КЮРДОЛОГ

Август Демѐнтъевич ЖАба (1801-94) е роден е в град Краслава в полско католическо семейство. Завършва Университета във Вилнюс и Отдела по ориенталски езици към Министерството на външните работи. Повече от 10 години работи като преводач в руските консулства в Яфа, Солун и Смирна. От 1838 г. е руски консул в Смирна, а от 1848 г. - консул в Ерзурум. Той участва в Кримската война (1853-56), след което е върнат на поста си като консул в Ерзурум (Alsancaklı 2016: 78-79). Тогава Жаба е помолен от Бернхард Дорн (кабинетен учен, който по това време е ръководител на Азиатския музей), да събира кюрдски материали на диалекта *курманджи* - като странична задача на дипломатическите си задължения (Testa & Gautier 2003: 442-443).

Във връзка с тези занимания дипломатът се сближава с кюрдския интелектуалец молла Махмуд Баязиди (Mehmûdê Bayezîdî). Баязиди му преподава кюрдски език и му помага да „придобие“ над 60 кюрдски ръкописа, които лягат в основата на колекцията на Жаба. Тази колекция се състои от ръкописи от най-известните средновековни кюрдски поети като Факи Тейран, Мела Бате, Мела Дезири; ръкописа на смятаната за шедьовър на кюрдската поезия от XVII в. поема „Мам и Зин“ на Ахмед Хан (Мусаэлян 1991: 89-90). А. Жаба насърчава Мела Мехмед Баязиди, да подготви обзор на кюрдската литература, фолклор и общество и да преведе на кюрски персийската „Шарафнаме“ (Jaba 1860; Баязиди 1963). Между другото, както отбелязва А. Жаба, Молла Махмуд Баязиди в повечето случаи не подписва съчиненията и преводите, които прави, за да не си навлече недоволството на мюсюлманското духовенство, което би го осъдило, че го прави по поръчка на иноверец (Руденко 1957, 1961).

Една от малкото публикации на Жаба, която е допусната от „академиците“ в Санкт-Петербург е "Кюрдска балада" ("*Ballade kurde*"), публикувана в списание „*Journal asiatique*“ от август-септември 1859 (Jaba 1859). Подобно на кюрдската балада, на А. Жаба никога не му се е налагало да редактира произведенията си за публикуване, тъй като Имперската академия на науките в Санкт Петербург поверява тази работа на хора, които са смятани за истински академични експерти по кюрдите. По този начин текстовете, събрани от неговата колекция от кюрдски истории и бележки („*Recueil de notices et de récits kourdes*“, публикувана през 1860 г.), са избрани от комисия от четирима души (Б. Дорн, В. Велиаминов-Зернов, О. Бохнинг и Е. Видеман) по препоръка на Питър Лерх, който пък се заема с издаването на работата и даже ѝ дава заглавието (Jaba 1860). Между другото, това е и причината за объркването на първото име на Жаба. В колекцията той е назван Александър, а не Август – и до днес някои от публикациите му на руски се издават с това име. (Testa & Gautier 2003: 446).

Излизайки в оставка през 1866 г. и се заселвайки се в Смирна, А. Жаба изцяло се отдава на събирането на материали за историята, етнографията, литературата, езика на кюрдите. "Занимавам се с нови изследвания на езика и кюрдската литература и подготвям превода на една историческа книга на кюрдски, която се явява продължение на историята на Шараф Хан" - пише той в писмо до Санкт Петербург от 30 март 1867 г (Мусаэлян 2004: 102). Очевидно изпитвайки материални затруднения, през септември 1868 г. Жаба се обръща с писмо до Императорската обществена библиотека с молба да закупят от него колекцията с кюрдски ръкописи. Дирекцията на библиотеката назначава комисия от П.Лерх, Б. Дорн и В. Веляминов-Зернов - да се запознаят с колекцията и да изкажат мнение за стойността ѝ. В края на 1868 г. колекцията е откупена, но остава над 90 години без публикувано описание. Чак през 1957 г. М. Руденко публикува в трудовете на Държавната обществена библиотека „М. Салтиков-Щедрин“ описание на колекцията от кюрдски ръкописи на А. Жаба, а през 1961 излиза и "Описание на кюрдските ръкописи от ленинградските колекции" (Руденко 1957, 1961).

Когато, почти 20 години по-късно от написването му, е публикуван „Речникът“ на Жаба, (Dictionnaire kurde-français, 1879), той е редактиран от известния немски иранист Фердинанд Юсти, който през следващата година издава собствената си кюрдска граматика, използвайки и материалите на Жаба (Justi 1880). Ситуацията с А. Жаба не е изключение. Независимо дали са в служба на Франция, Русия или други сили, дипломатите и преводачите, работещи в "Ориента", са били откъснати от основните центрове на

<sup>87</sup> Азбуката на Лепсиус - за транслитерация на африкански езици (1855, ревизирана през 1863 г.). Вж.: Das allgemeine linguistische Alphabet. Grundsätze der Übertragung fremder Schriftsysteme und bisher noch ungeschriebener Sprachen in europäischen Buchstaben. Berlin 1855.

академичната ориенталистика в Европа. Всъщност, на хората като Жаба винаги се е разчитало за допълнителна подкрепа на научните институции и хората, считани за "истински" академици. Август Жаба особено се безпокои от мисълта, че не може да издаде втората част от своя речник, а именно френско-кюрдско-руския вариант. Императорската академия отказва да го направи, а А. Жаба прекарва по-голямата част от последните си години, опитвайки се напразно да го публикува - остава непубликуван и до днес, макар и ползван по-късно от следващите генерации кюрдолози.

### 3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Случаят с Жаба, когато дипломат се занимава с наука не е единствен. Шестдесет години по-късно така започва кариерата на друг именит кюрдолог – Василий Никитин. Като руски консул в Урмия през 1915-1918 г., той установява подобно партньорство с друг кюрдски молла – Мела Саид Кази, който подготвя за него редица кюрдски текстове за религията и обществото (Bruinessen 2016), върху които по-късно Никитин като академичен кюрдолог в Русия и Франция основава научното си писане (Nikitine 1925, 1926, 1956). Подобен е случаят и с Владимир Минорски, започнал кариерата си на дипломатическа служба. Неговата статия в „*Encyclopaedia of Islam*“ и досега е една от най-авторитетните за дефинирането на кюрдите и Кюрдистан (Minorsky 1928). Изглежда, че А. Жаба е завладян от истински интерес към кюрдите - интерес, надхвърлящ обикновения кариерен избор. Неговите неуморни усилия за публикуване на речника, дори когато е в много напреднала възраст – на около 80 години, също са показател за това. Във всеки случай, изглежда, той категорично смята, че принадлежи повече на „Ориента“, отколкото на Париж или Санкт Петербург. Дори и след като се пенсионира през 1866 г., той никога не се връща в Русия, като избира да живее в Измир с втората си съпруга - сред латинската общност в града, с хора, които подобно на него пребивават между „Европа“ и "Ориента".

### ЛИТЕРАТУРА

- [1] Alexandre Jaba. 1860. Recueil de notices et de récits kourdes, St-Pétersbourg.
- [2] August Jaba. 1879. Dictionnaire kurde-français, St-Pétersbourg.
- [3] Auguste Jaba. 1859. Ballade kurde - *Journal asiatique*, série 5, vol. XIV, pp.153–66.
- [4] Basile Nikitine. 1925. Les Kurdes racontés par eux-mêmes - *L'Asie française*, 231 (Mai 1925), pp. 148-157.
- [5] Basile Nikitine. 1926. Kurdish stories from my collection - *Bulletin of the School of Oriental Studies* 4, pp. 121-138.
- [6] Basile Nikitine. 1956. Les Kurdes, étude sociologique et historique, Paris: Klincksieck.
- [7] Clémence Scalbert-Yücel, Marie Le Ray. 2006. Knowledge, ideology and power. Deconstructing Kurdish Studies – *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue No. 5 Power, ideology, knowledge - deconstructing Kurdish Studies. Web. 21.01.2018: <http://hdl.handle.net/10036/37913>.
- [8] David Schimmelpenninck van der Oye. 2011. The Imperial Roots of Soviet Orientalology”, 33. In *The Heritage of Soviet Oriental Studies*, edited by M. Kemper & S. Conermann, 29–46. Oxon: Routledge,.
- [9] Denis Volkov. 2015. Rupture or Continuity? The Organizational Set-up of Russian and Soviet Oriental Studies before and after 1917 - *Iranian Studies* 48 (5), pp. 695-712.
- [10] Ferdinand Justi. 1880. Kurdische Grammatik, St. Petersburg.
- [11] Garnik Asatrian. 2009. Prolegomena to the Study of the Kurds - *Iran and the Caucasus* 13, pp.57-103.
- [12] Kamal Madhar Ahmad. 1994. Kurdistan during the First World War. London: IraqiBooks.
- [13] Kerstin Jobst. 2000. Orientalism, E. W. Said und die Osteuropäische Geschichte - *Saeculum* 51, pp. 250–266.
- [14] Maria O’Shea. 2004. Trapped Between the Map and Reality. Geography and Perceptions of Kurdistan, Routledge.
- [15] Marie Testa, Antoine Gautier. 2003. Drogmans et diplomates européens auprès de la porte ottomane, Istanbul: Isis.
- [16] Martin van Bruinessen. 2016. The Kurds as objects and subjects of historiography: Turkish and Kurdish nationalists struggling over identity – In: Richter, Fabian (ed.), *Identität Ethnizität und Nationalismus in Kurdistan*, LIT Verlag Berlin, pp. 13-61
- [17] Milena Angelova. 2015. Yezidis in the Yerevan Gubernia (Province) after the Russo-Ottoman War (1877 – 1878) – *Balkanistic forum*, 3, pp.118-126.
- [18] Nathaniel Knight. 2000. Grigor’ev in Orenburg, 1851-1862. Russian Orientalism in the Service of Empire? - *Slavic Review* 59 (1), pp. 74–100.

- [19] Sacha Alsancakli. 2016. The Early History of Kurdish Studies (1787–1901) - *Die Welt des Islams* 56, pp. 55-88.
- [20] Vladimir Minorsky, 1928. 'Kurdistan' and 'Kurds', - *Encyclopaedia of Islam*, Leiden: Brill
- [21] Е. Саид. 1999. Ориентализмът, София: Кралица Маб.
- [22] Жаклина Мусаэлян. 2004. Мела Махмуд Баязиди и его первый перевод «Шараф-наме» Шараф-хана Бидлиси на курдский язык - *Письменные памятники Востока*, 1(1), с. 98—107.
- [23] Маргарита Руденко. 1957. Коллекция А. Жаба (курдские рукописи) - Труды Государственной публичной библиотеки им. М.Е. Салтыкова-Щедрина. Т. 2. Л., с.165-184.
- [24] Маргарита Руденко. 1961. Описание курдских рукописей ленинградских собраний, Москва, Издательство восточной литературы.
- [25] Мела Мустафа Баязиди. 1963. Нравы и обычаи Курдов[Adat û rusûmname-y Ekradiye], Москва.
- [26] Мусаэлян Жаклина. 1991. Жаба и курдоведение - *ПП и ПИКНВ*, XXIV/III. Москва, с. 83-99.